

Edip Bukarlı

<https://orcid.org/0000-0002-4969-7617>

Doctor, Turkey, bukarl-1986@windowslive.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Bukarlı, E. (2023). Yezîdîlerin Kültürel Hayatı: Diyarbakır Örneği. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (2), 206-224.

Yezîdîlerin Kültürel Hayatı: Diyarbakır Örneği

Öz

Yezîdîlik inancı birbirinden farklı dinlerin özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Sünnet, oruç, vaftiz, evlenme adetleri, hac ziyaretleri, reenkarnasyon vb. birçok dini uygulama, Yezîdîlerin dini ve örfî adetleri arasında yer almaktadır. Diyarbakır Yezîdîleri de buldukları coğrafyanın kendilerine kazandırmış olduğu özelliklerini yansıtmalarının yanı sıra sıkı sıkıya inançlarına bağlıdırlar. Çalışmada, Diyarbakır Yezîdîlerinin kültürel ve sosyal hayatları ile Diyarbakır'da bulunan Yezîdîlerin dinî ve örfî uygulamalarının yanında diğer Yezîdîlerle olan farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada, birinci el kaynaklar olan Osmanlı arşiv belgeleri analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra konuyla ilgili detaylı literatür taraması yapılarak Yezîdîlerin çevresel faktörlerden etkilenme durumları ve günümüz koşullarına ne derece adapte olup olmadıkları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Yezîdîler, Diyarbakır Yezîdîleri, Sosyal Hayat, Kültürel Hayat*

Cultural Life of The Yazidis: A Diyarbakir Case

Abstract

The Yezidi faith contains in itself of characteristics of various distinct religions. A lot of practices such as circumcision, fasting, baptism, marriage customs, pilgrimage visits, reincarnation, and etc. are included among the religious and customary traditions of the Yezidis. The Yezidis of Diyarbakir not only reflect the characteristics with which their geographical location has endowed them, but are also firmly committed to their beliefs. The study aims to reveal the cultural and social lives of the Yezidis in Diyarbakir, as well as the religious and customary practices of the Yezidis residing in Diyarbakir, and their differences from other Yezidis. In the study, Ottoman archive documents, one of primary sources, were analyzed. Additionally, a comprehensive literature review was conducted to determine the extent to which the Yezidis are affected by environmental factors and whether they were adapted to contemporary conditions.

Keywords: *Yazîdîs, Diyarbakir Yazîdîs, Social Life, Cultural Life*

Giriş

Mezopotamya'nın en eski şehirlerinden biri olan Diyarbakır, konumu nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Diyarbakır, güneydoğuda Toros Dağları'nın güneydoğusunda, Dicle Nehri'nin üst havzasında, Dicle Nehri'nin sağ kıyısında, 650 metre yükseklikte yer almakta olup, buradan çıkan kalın lav tabakası üzerine kurulmuştur. Kentin kurulduğu alan, kuzeydeki dağlık plato ile güneydeki otlak ovanın yerleşime uygun olduğu geçiş bölgesinde yer almaktadır. Şehrin kuruluş bölgesi, kuzeyde dağlık plato ve güneyde otlaklar Ovalar arası yerleşime uygun geçiş kuşağında yer almaktadır. Diyarbakır tarih boyunca bir yanda Akdeniz ve Basra Körfezi'ne, bir yanda Haput-Sivas-Samsun üzerinden Karadeniz'e, diğer yanda Azerbaycan ve İran'a giden ana yolların kavşağındaydı. Bu durum şehrin çeşitli dönemlerde savunma, ticaret yollarının kontrolü, kapı kapatma, uç savunma üssü, tahıl dağıtım merkezi ve kervan sığınağı işlevlerini üstlenmesini sağlamıştır. Kentin gelişmesinde ve kültürel değişiminde ticari faaliyetler önemli rol oynamıştır (Kızıl, 2010).

Bu faaliyetler kapsamında tarih boyunca Orta Doğu coğrafyasında sayısız inanç sistemi ve heterodoks akım ortaya çıkmış, bunların birçoğu günümüze kadar gelmiştir. Ezidilik olarak da bilinen Yezîdîlik de yüzyıllardır Orta Doğu'da varlığını göstermiştir. (Gündüz, 2002). Yezîdîlik kendine has inanç sistemi, ritüel ve kültleriyle birçok araştırmacının dikkatini çekmektedir. Ancak Yezîdîliğin yazılı kaynaklarının az olması bu alanda yapılacak olan çalışmalar için engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda araştırmacılar, daha çok Yezîdîlerin yaşadığı coğrafyadaki farklı etnik gruplar ya da kişilerin aktardıkları üzerinden bir çalışma metodu uygulamaktadırlar. Ayrıca bazı aileler dışında Yezîdîlikte okuma ve yazma da yasaklandığı için dini emirler sözlü veya nadiren yazıya geçirilerek aktarılmıştır. Bu durum Yezîdîliğin tarihçesini olumsuz etkilemiştir. (Kreyenbroek, 2011). Yezîdîlik hakkında kaynaklar her ne kadar kısıtlı olsa da bu dinî inanç sisteminin, Adeviye tarikatının şeyhi Adi b. Misafir'in (ö.557/1162) liderliğiyle başladığı kaynaklar tarafından kabul edilmektedir. (Sever, 1993). Yezîdîlik, Yahudilikte olduğu gibi kapalı bir inanç sistemidir. (BOA, HR.TO., 215/9). Bu sisteme göre kişi yalnızca doğuştan Yezîdî olabilir. Yezîdîler, hiçbir semavî dinin kutsal kitabını kabul etmemiş ve kendi öğretilerinin yer aldığı *Kitâbü'l-Cilve* ve *Mushaf-ı Reş'i* kutsal kitapları olarak kabul etmişlerdir. Kitapların yazarları hakkında kesin bilgiler bulunmasa da Yezîdîler, ilk kitabın Şeyh Fahreddin, ikinci kitabın ise Hasan-ı Basrî tarafından kaleme alındığını belirtmişlerdir (Taşgın, 2013).

Daha sonra bizzat Melek Tavus tarafından Yezîdîliği kurtarmak için Şeyh Adî'ye gönderilen *Kitâbu'l-Cilve*, bir önsöz ve beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde Melek Tavus'un ezelden beri var olan ve görevinin, Yezîdîlere yardım etmek ve zor durumda kaldıklarında onlara yardım etmek olduğunu, insanları dilediği gibi cezalandırıp mükâfatlandığını, gökte ve denizde bulunan bütün varlıkların kendi hâkimiyeti altında olduğunu emrettiği belirtilmiştir (Turan, 1986).

Alan araştırması olarak hazırlanmış olan bu çalışmada literatür yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, coğrafi olarak günümüz Diyarbakır'ı ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda Diyarbakır'da rastlanan Yezîdîlik zaman zaman diğer inançlarla karşılaştırılmıştır.

1. Yezîdî Adının Kökeni ve Yezîdîlerin Nüfusuna Dair

Yezidi adının kökeni hakkında görüş birliği oluşmamıştır. Örneğin Theodor Menzel, Yezîdî isminin ne Yezid b. Muaviye, ne Yezid b. Unaysa, ne de İran'da bulunan Yezd şehri ile ilgili olmadığını ileri sürer. Menzel, daha çok ismin fonetik yapısına değinerek kelimenin;

Farsçadaki İzed (melek, Tanrı), Avesta dilindeki Yazata (saygıya, tapınmaya layık olmak), Pehlevi dilindeki Yazdan ve Modern Farsçadaki Yazdân'dan (Tanrı) geldiğini belirtmektedir (Menzel, 1988; Beysanoğlu, 1999). Ayrıca Yezîdîler tarafından da önemli ve tutarlı bilgiler bulunmamasından dolayı tartışmalar sürmektedir (Akman, 2021).

Yezîdî adının kökeninin yanı sıra Yezîdîlerin nüfusları hakkında da bilgiler mevcuttur. Yezîdîler, Osmanlı egemenliğinde Suriye, Irak, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Öyle ki Yezîdîlerin 1906 yılındaki nüfuslarına dair bir arşiv belgesinde, Diyarbakır kazası merkezine bağlı 6 köyde erkek ve kadın olmak üzere toplam 277 kişi, Beşiri kazasında 3 köyde erkek ve kadın toplam 307 kişi, Siverek kazasında 5 köyde 949 kişi, Mardin merkez kazasında 5 köyde 194 kişi, Nusaybin kazasının bazı köylerinde yaklaşık 200 kişi, Midyat kazasının 6 köyünde 529 kişi yaşadığı ve Diyarbakır ile çevresindeki Yezîdîlerin küçük bir bölümünün Kürtçe konuştukları belirtilmiştir (BOA, DH. ŞFR., 366/41).

2. Yezîdîlikte Aile Yapısı ve Evlilik

Aile kurumu her toplumda olduğu gibi Yezîdîlerde de önemli bir yere sahiptir. Geniş aile yapısına sahip Yezîdîler içinde çekirdek aile yapısının az da olsa varlığından söz edilebilir. Ancak günümüz yaşam şartlarıyla birlikte Yezîdîlerde de çekirdek aile yapısına hızlı bir geçişin olduğu görülmektedir (Çakar, 2007).

Diyarbakır'da bulunan Yezîdîlerde evlenen ilk erkek çocuğun ailesiyle birlikte kaldığı ve ardından ikinci erkek çocuğun evlenmesiyle birlikte ailesinin yanından ayrıldığı gözlemlenmiştir. Kimi aileler bahsedildiği şekilde ayrı bir ev kurarken kimileri ise beraber aynı evde yaşamayı kabul etmektedirler (Lescot, 2001). Bu durum Yezîdî ailelerin geniş aile kavramını daha çok benimsediklerini göstermektedir. Ataerkil aile yapısının hâkim olduğu bu unsurlarda babanın mutlak otoritesi vardır. Nesep yani soy babadan oğula geçmektedir. (Turan, 1993). Bu durum Yezîdî ailelerde erkeğin ön planda olmasını, kadının ise geri planda kalmasına neden olmuştur. Şöyle ki; yolda bir kadın erkeğin önünü kesemez, aynı ortamda erkekle yana oturamaz, ikramlar önce erkeklere yapılır ve kadınlar hizmet ederler. Bu durum kadınları daha çok erkek çocuk dünyaya getirme isteğine itmiş ve kız çocukları da Yezîdî ailelerinde ikinci planda kalmıştır (Bulut, 2016; Turan, 1993).

Evlilik kurumu incelendiğinde genelde olduğu gibi Yezîdîler için de evliliğin önemli bir kurum olduğu görülmektedir. Sosyal tabakalaşmanın ciddi boyutta görüldüğü Yezîdîlerde

evlilikler her kesimin kendi sınıfından bir kişiyle evlenmesine izin verilmesiyle gerçekleşmektedir (Lescot, 2001). Hint kast sistemine benzetebileceğimiz bu durum, Yezîdî aileler için önem arz etmektedir. Evlilik konusunda zaman zaman belirli düzenlemeler getirilse de bu sosyal tabakalaşma korunmaya devam etmiştir. Bu sistem şu şekilde ilerlemektedir; Yezîdî bir kişi Yezîdî olmayan biriyle evlenemez; ayrıca Yezîdî olsa bile kendi tabakasından olmayan biriyle de evlenemez (Bilge, 2002). Ancak belirtmek gerekir ki Diyarbakır Yezîdîleri arasında bu gelenek eski dönemde mevcut olup günümüz şartlarında evlilikteki kast sistemi daha da yumuşatılmıştır.

Yezîdî ailelerde erkek ve özellikle kız çocukları küçük yaşlarda evlendirilmektedir. Aile büyükleri torun sahibi olmak ve evlilik dışı cinsel münasebetleri önlemek için çocuklarını küçük yaşlarda evlendirmektedirler. Bu yaş aralıklarına bakıldığında kız çocuklarının 13-14 yaşlarında buluş çağına girmesiyle evlilik çağına geldiği düşünülmektedir. Erkeklerde yaş biraz daha büyük olsa da Yezîdî aileler incelendiğinde, küçük yaşta evlilikler dikkat çekmektedir. Günümüzde bu durumda değişimler görülse de Yezîdî aileler geleneklerine bağlı kalmaya özen göstermektedirler. Erkek çocukların erken yaşta evliliğe iten bir başka durum ise çevresel faktör olduğu dikkat çekmektedir (Öz, 2007). Bu durum Diyarbakır'daki Yezîdîlerde yaygın olarak görülmektedir. Özellikle kız çocukları özelinde bakıldığında küçük yaşlarda evlendirilme geleneği sürdürülmeye çalışılsa da günümüzde bu durumun değiştiği gözlenmektedir. Günümüzde Yezîdî kadınların sosyal hayatta daha aktif rol alması ve okuma oranlarının artması gibi durumlar evlilik yaşlarının 20 ve üzerine çıkmasına neden olmuştur. Yezîdîlerde genellikle tek eşlilik görülmektedir. Ancak bazı kişiler 4 ya da 5 kadınla evlenebilmektedir (Lescot, 2001). Kimi kaynaklarda Yezîdî şeyhlerinin sayı sınırı olmaksızın istediği kadar kadınla evlenebildiği kaydedilmiştir. Diyarbakır'da bu durumun eskiden var olduğunu ve özellikle günümüzde hoş karşılanmadığı belirtilmelidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Diyarbakır'da bulunan Yezîdîler ve diğer bölgelerde yaşayanlar evlendiklerinde Hristiyanlar gibi kiliseye giderler (Kızıl, 2010). Bu durum onların Hristiyan dininden etkilendiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yukarıda Yezîdîlerin sıkı bir kast sistemini benimsedikleri belirtilmiştir. Diyarbakır'da bulunan Yezîdîler içinde geçerli olan bu durum, önceleri her sosyal tabakanın kendi sınıfından bir kişiyle evlenmelerine izin verilmesiyle gerçekleşmektedir. Ancak bu durumun Diyarbakır'da değiştiği görülmektedir. Artık Yezîdîlerin de farklı dine mensup olan kişilerle evlenmelerine izin verilmeye başlanmıştır. Bu durumun temel nedenine bakıldığında ise günümüzde Diyarbakır'da bulunan Yezîdî sayısının azalması, Yezîdîlerin yurt dışına

yerleşmeleri vb. çevresel faktörler olduğu söylenebilir. Ancak yurt dışındaki Yezîdî federasyonu, farklı dinden kişilerle evlenilebilmesi için yabancıların (kadın/erkek) Yezîdî dinini kabul etmesini şart koşmaktadır (Sever, 1993).

3. Yezîdîlerin Önemli Adetleri

Yezîdîler, kutsal kitapları olan *Kitâbü'l-Cilve*'de yer alan yasakları ve gelenekleri kabul etmişlerdir. Her ne kadar kutsal kitaplarında bulunan geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olsalar da farklı din ve mezheplerden etkilenmişlerdir.

a. Evlilikle İlgili Adetler

Yezîdîler için evliliğin ilk aşaması kız istemedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere evlenilecek kişinin Yezîdî olması şartı vardır. Yezîdî bir eş adayının bulunması için aile araştırılır. Ardından bölge ahalisi arasında görücü adıyla anılan kadın-erkek karışık bir grup kız evine giderler. Görücü ile gidildiğinde iki taraf için de herhangi bir sorun olmadığı sürece ikinci aşama olarak din adamlarına durum hakkında bilgi verilir. Din adamı, kızı babasından Melek Tavus, Şeyh Adî ve Sultan Yezid adına ister. Kızın babası, bu aşamadan sonra damadın ailesinden kız için alınacak birtakım eşyalar ve “neğt” adını verdikleri başlık parasını ister. Bu istekler damadın ailesi tarafından olumlu karşılanırsa kız verilmiş olur (Lescot, 2001). Keza Diyarbakır Yezîdîleri için de bu süreç aynıdır. Geleneklerine bağlı olan Yezîdîler için kız isteme usulü bu şekildedir. Yezîdîler, söz kesildikten sonra kızın verilmemesi durumunu hakaret kabul ederler. Hatta böyle bir durum karşısında kızın kaçırılmasını normal karşılarlar. Ancak günümüzde Diyarbakır'da bulunan Yezîdî nüfusunun azalması gibi etkenler ve sosyal hayatın şartları kızların kaçırılmasını engellemektedir.

Yezîdîlerde evliliğin bir diğer basamağı ise başlık parasıdır. Başlık parası istenmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler arasında; Yezîdî geleneklerinden biri olması, çeyizin yerine verilmesi, baba hakkı, süt hakkı, bekâretin korunması, velayet hakkının devri, kızın giderlerinin karşılanması, iş gücü kaybının telafisi vb. yer almaktadır. Almanya'dan gelenler nedeniyle ya da farklı sebeplerle başlık parasının yükselmesi üzerine din adamları bu geleneği yasaklamıştır (Tür, 2012; Turan, 1993). Diyarbakır'da eski dönemlere bakıldığında başlık parasının alındığını, ancak günümüzde bu geleneğin ortadan kalktığını söylemek mümkündür. Evliliğin bir diğer aşaması da nişandır. İki aile içinde söz kesiminden sonra gelin için alınması ve yapılması gerekenleri erkek tarafı alır. Nişan gününden önce damadın ailesi, gelin evine nişan

hazırlıklarının yapılması için yiyecek ve aşçı gönderir. Aşçı gönderilemediği durumlarda gönüllü olan aile fertleri gelin evine giderek yemeklerin yapımında yardımcı olurlar. Nişan günü davetlilere yemek ikramı yapılarak nişan kutlanır. Din adamı gelin ve damadın yüzüğünü takar. Nişandan sonra kız evinden damat için bir bohça gönderilir. Bu bohça içinde damat için hazırlanmış belirli giyecek vb. eşyalar bulunmaktadır. Bunun dışında düğünden önce “esvap kesme” denilen geline alınan ziynet eşyası, kumaş, ev eşyası vb. ihtiyaçlar karşılanır (Turan, 1993). Nişan hazırlıkları, iki aile arasında verilen bohça adı altında hediyeleşme ile hem iki aileyi birbirine bağlamaktadır hem de geleneklerin devamlılığı açısından önem arz etmektedir.

Yezîdî düğünleri genellikle hasadın kalkmasıyla birlikte yapılmaya başlanır. Yezîdîlerin tarımla uğraşmalarının düğün zamanlarını da etkilediği görülmektedir. Zira hasat zamanı iş gücüne olan ihtiyaçtan dolayı düğün zamanlarını bu duruma göre ayarlarlar. Onlara göre Nisan ayının Çarşamba günlerinde nikah kıyılmaz. Onun dışında kız ve erkek tarafının anlaştığı bir zaman diliminde iki/üç veya daha fazla gün süre düğün yapılabilir. Düğün sırasında kabak kemani adını verdikleri çalgı ve davul zurna ile düğün yapılır. Genç kadın ve erkekler düğün merasiminde oynarlar. Düğünlerinde içki ve yemek ikramı yapılır. Düğün merasiminde ateş yakılır ve düğün bitene kadar bu ateş söndürülmez. Ateşin etrafında çeşitli eğlenceler düzenlenir (Lescot, 2001). Yakın dönemlere kadar Diyarbakır’da hâlâ bu geleneklerin sürdürüldüğü görülmektedir. Ancak günümüzde Diyarbakır’da Yezîdî nüfusunun azalması vb. etkenler bu tür geleneklerin azalmasına ve hatta yok olmasına neden olmuştur.

b. Bayramlar

Yezîdîlerde birçok bayram bulunmaktadır, bu bayramların başında ise yılbaşı gelmektedir. Yezîdîler arasında bu bayram; Melekzan, Melek Tavus veya Çarşamba Sor (Kızıl Çarşamba) olarak da farklı isimlerle anılmaktadır. Nisan ayının ilk çarşambası yılbaşı olarak kutlanmaktadır. Bu nedenle Nisan ayında düğün yapılması yasaklanmıştır. Yılbaşında Melek Tavus’un bereket dağıttığına inanan Yezîdîler, bu süreçte mezarlıkları ziyaret ederler ve mezar taşlarının üzerine oradan geçen kişilerin yemesi için kuru üzün, yumurta, incir ve çeşitli yiyecekler bırakırlar.

Yezîdîler için önemli olan diğer bir bayram Yaz Bayramı adını verdikleri Cejna Havini ya da Şeyh Adî Bayramı'dır. Temmuz ayının 18 ila 21'i arasında Laleş'te¹ kurlanır (Bozan, 2020). Bu bayram her Yezîdî için farzdır. Ancak Laleş'e gidemeyenler buldukları bölgede bayramlarını kutlarlar. Bu bayram aslında onlar için bir nevi hac ziyaretidir. Ziyaretlerini gerçekleştirirken dikkat etmeleri gereken hususlar vardır. Örneğin; ziyaret sırasında cinsel ilişkide bulunmak, kavga etmek ve kâfir olmak yasaktır. Ayrıca bu ziyaret sırasında Yezîdîlerin "simat" adını verdikleri yemek pişirilerek herkese ikram edilir ve yenir (Turan, 1993). Diğer bir bayramları ise Şeyh Adî'nin etrafında toplanan ilk cemaati anmak için 6-13 Ekim'de gerçekleştirilen Cemaat Bayramı'dır. Bu bayrama herkesin katılması zorunludur (Öz, 2007). Dini bayramlardan sonuncusu ise Halife Yezid'in doğumu için kutlanılan bayramdır. 1 Aralık gelmeden üç gün önce kutlanılan bu bayram her Yezîdînin üç gün oruç tutmasıyla gerçekleşir. Kaynaklarda Doğum ya da Güneş Bayramı adıyla da geçmektedir (Lescot, 2001; Turan, 1993).

Dini bayramlar dışında folklorik diyebileceğimiz bayram türlerinin de Diyarbakır Yezîdîleri arasında yaygın bir şekilde kutlandığı görülmektedir. Bunlara bakıldığında Hıdır İlyas ya da Müslümanlarca bilinen adıyla Hıdrellez Bayramı dikkat çekmektedir. Her yıl Şubat ayının 18'inde bayram öncesi üç gün oruç tutularak kutlanır (Çakar, 2007). Diğer bir bayram ise Davar Nebi Bayramı'dır. Her ne kadar bayram olarak adlandırılrsa da bir çeşit yağmur duasıdır. Her yıl Mart ve Nisan aylarının Cuma günleri Yezîdîler bir araya gelerek kuşluk vakti dua etmek için toplanır ve eğlenirler (Öz, 2007). Yezîdîlerin kutladıkları bir başka bayram ise Hristiyanların Paskalya olarak 25 Aralık'ta kutladıkları bayramdır (Lescot, 2001). Nevruz Bayramı Yezîdîler için de önemlidir. Onlar için dünyanın yaratılış günü olarak kabul edilen Nevruz, 21 Mart'ta kutlanır (Öz, 2007). Bununla birlikte Diyarbakır dışında farklı bölgelerde ikamet eden Yezîdîlerin kutladıkları başka bayramlar da bulunmaktadır. Konumuz dışında kaldığı için bu çalışmada yer verilmemiştir.

c. Dinî Adetler

Başta Diyarbakır Yezîdîleri olmak üzere Yezîdîler için önem arz eden gelenekler bu başlık altında değerlendirilmiştir. Yezîdîler farklı din ve mezheplerden gelen yeni gelenekleri benimsemiş ve kabul etmişlerdir. Bunların başında sünnet gelmektedir. Yahudilik ve İslâm dininde görülen bu inanç Yezîdîlerde de mevcuttur. Sünnet Yezîdîler için farzdır. Hatta

¹Laleş, Irak'ta Musul şehrinin 50 km. kuzeyinde Hakkari dağ silsilesi içinde yer alan Şeyhan bölgesinde bir yerleşim yeri. Şeyh Adî'nin mezarının burada bulunmasından dolayı Yezîdîler tarafından kutsal olarak kabul edilen mekan. Yezîdîler, her yıl Eylül ayında hac ibadeti niyetiyle bu kabri ziyaret ederler. Bkz. (Bozan, 2020).

çocukların sünnet edilmesi Yezîdîlik için öyle çok önem arz etmektedir ki doğan erkek çocuk ölü olsa dahi sünnet edilmeden gömülmez (Okçu, 1993). Sünneti bir düğün şeklinde düzenleyen Yezîdîler, akrabalarını ve komşularını çağırarak eğlence düzenlerler. Eğlence, yemek ve davul-zurna eşliğinde devam eder. Yezîdîler için önemli olan bir diğer konu ise kirveliktir. Kirveler Müslümanlar arasından tercih edilmektedir. Çünkü çocuk, kirvenin kızı ile evlenememektedir. Ayrıca kirve olan Müslüman ile Yezîdî baba arasında “kelif” denilen bir bağ oluşturulur. Bu bağ ile iki tarafın kötü günde birbirine destek olması amaçlanmıştır (Öz, 2007). Bu durum Diyarbakır Yezîdîleri için de geçerlidir. Yezîdî nüfusunun az olması nedeniyle Müslümanlarla aralarında bağ kurularak Diyarbakır’da bulunan Yezîdîlerin olası Müslüman baskısından kendilerini muhafaza ettikleri de söylenebilir. Günümüzde olmasa da geçmişte bu denli bir tehlikenin olma ihtimaline karşı böyle bir bağ oluşturulmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

Yezîdî bir çocuğun dünyaya geldikten sonra yapılması gerekenler arasında mühim bir yer tutan uygulamalardan biri de Mor Kırın olarak adlandırılan vaftizdir. Çocuk dünyaya geldikten sonra ailesi tarafından Laleş’e getirilerek Kaniya Spi adı verilen Zemzem benzeri kutsal suya şeyh veya pir tarafından üç defa batırılıp çıkarılır. Daha sonra şeyh veya pir, vaftiz duasını okur ve tören bitmiş olur. Günümüzde bu durum çocuğun üzerine su serpilmesiyle gerçekleştirilir (Taşgın, 2005). Vaftiz geleneğinin hâlâ devam ettiğini belirtmek gerekir. Günümüzde Diyarbakır’da çocukların Laleş’te vaftiz edilmesi konusu yumuşatılmıştır. Zira birçok Yezîdî ailenin farklı ülkelerde yaşaması ve gidip gelmekte zorluk çekmesi üzerine Laleş’ten getirilen kutsal su veya Şeyh Adî’nin Türbesi’nden getirilen tozlar ile bu gelenek devam ettirilmektedir (Guest, 2007).

Ahret kardeşliği, Yezîdîler için önemli bir dini zorunluluktur. Her mürit olan Yezîdî’nin din adamlarından bir kadın bir de erkek olmak üzere iki ahiret kardeşi olması gerekir. Ahiret kardeşlerinin birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Bu durumu birkaç temel gösterge ile örnekleyecek olursak, bunlar arasında kişi ölüm döşeğinde iken ahiret kardeşinin manevi destek olması veya defin işlemlerini gerçekleştirmesi gerekir (Öz, 2007). Diyarbakır ve çevre bölgelerde yaşayan Yezîdîler’e genel olarak bakıldığında, din adamları sınıfından bir kişiyi kendilerine ahiret kardeşi olarak seçtikleri ve bu kişinin erkek olması dikkat çekmektedir.

Berat, Yezîdîlerin Laleş’te Hac ibadetlerini gerçekleştirdikten sonra hediye olarak çevresindeki kişilere getirdiği kutsal lokmadır. Bu kutsal lokmalar, Şeyh Adî’nin türbesinden

alınan toprak ve zemzem ile yapılan küçük toplara verilen isimdir. Bu toplar Yezîdî inancında ölüm döşeginde olan kimselere, hastalara ve yeni evlenecek olanlara şifa ve bereket getirmesi inancıyla yedirilmektedir (Bozan, 2012).

Bilindiği gibi aforoz, dinden çıkarılma olarak tanımlanmaktadır. Yezîdîlerde de belirli günahları işleyen kişilerin dinden çıkarılması söz konusudur. Bu günahlar şu şekilde sıralamak mümkündür: En büyük dini ve dünyevi liderin emir ve buyruklarına karşı çıkmak (Lescot, 2001), Yezîdî olmayan biriyle zina yapılması veya müridin din adamları sınıfından bir kişiyle zina yapması ve kişinin kendi rızasıyla başka bir dini kabul etmesidir.

Yukarıda sayılan günahları işleyenler aforoz edilmektedir Yezîdîler için toplumsal bağ oldukça önemlidir. Bir Yezîdî aforoz edildiğinde toplumdan dışlanır ve ailesi dahi kendisiyle görüşmez. Bu sebeple yukarıda sayılan günahları işlememeye dikkat edilir. (Menzel, 1988). Bu durum bize Yezîdîlerin dini ve toplumsal normlarına sıkı sıkıya bağlı olduklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yezîdîlerin geleneklerinden olan bir diğer unsur ise saç, sakal ve bıyıkların uzatılmasıdır. Seyyahların eserlerine de konu olan bu gelenek, gözlemlerimize göre günümüz Diyarbakır'ında kalmamıştır. Toplumsal hayatın gereklilikleri ve şartları Yezîdîleri her gün tıraş olmaya ve saçlarını çevresindeki diğer erkekler gibi kısaltmaya itmiştir (Sarıtoy, 2014). Ölüm anlayışı ve defin ritüelleri de Yezîdîler arasında farklıdır. Bu süreçte yukarıda da bahsedildiği gibi bir Yezîdînin ölüm döşeginde iken ahiret kardeşi yanında bulunur. Ayrıca şeyh ve pir de ona refakat ederek kişinin acı çekmeden ruhunu teslim etmesi için dua okurlar. Berat ve zemzem suyu da ölüm döşeginde olan kişinin vücuduna ve ağzına damlatılır. Kişinin ölmesi üzerine elleri çapraz bir şekilde göğsünde birleştirilerek yüzü doğuya çevrilir. Ardından ölen kişinin yıkanma süreci başlar. Bu süreçte ahiret kardeşi, şeyh ve pir bulunur. Pir, su dökerken şeyh de ölüyü yıkar ve yıkama işlemi sonrasında ölünün ağzına, göz ve kulaklarına Laleş'teki türbeden getirilen topraktan serpilir (Guest, 2007). Ölen kişi o güne kadar kendisine bir ahiret kardeşi seçmemiş veyahut kendisinden önce vefat etmişse şeyh kendisini ölenin ahiret kardeşi ilan edebilir. Yezîdîler 1 m ile 1.50 metre derinliğinde bir mezar açarlar. Bu mezara ölen kişinin başı batıya doğru koyulup, yüzü ise doğuya doğru çevrilerek yerleştirilir. Mezara yerleştirilen kişinin üzerine düz taş yerleştirildikten sonra çakıl taşları konulmaktadır. Daha sonra toprakla mezarın üzeri kapanır. Mezarın baş ucu ve ayak ucuna mezar taşı dikilmektedir (Lescot, 2001). Ölen kişi defnedildikten sonra telkin duası şeyh tarafından okunur. Dua

bittikten sonra herkes taziye için ölen kişinin evine gider. Bu sırada eve gelen kişiler için büyükbaş hayvan kesilir ve onun eti dağıtılır. Hayvan kesme ritüeli ölen kişinin 3, 7 ve 40'ıncı gününde devam eder, ancak bu sefer hayvanın etiyle yemek pişirilir ve bu komşulara dağıtılır. Aynı zamanda bu süreçte mezar ziyaretleri de gerçekleştirilir. Ziyaretler sırasında çocuklar için şeker, lokum ve bisküvi gibi onları sevindirecek küçük hediyeler dağıtılır (Turan, 1993). Diyarbakır'da bulunan Yezîdîler için durum biraz farklıdır. Ölümün 3, 7 ve 40'ıncı günleri ve yıl dönümünde ölen kişiyi anmak için tören düzenlenir. Misafirler törende yenecek olan yemekleri kendileri getirirler ve törende yemeğe din adamlarının duaları ile başlanır (Kızıl, 2010). Bu ritüel bize farklı bölgelerde yaşayan Yezîdîlerin adetlerinde farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Diyarbakır başta olmak üzere Yezîdî cenaze törenlerinde davul ve zurna çalınmaktadır. Özellikle ölen kişi defnedilirken bu adetler gerçekleştirilir. Defin gerçekleştirildikten sonra din adamları tarafından telkin duası okunur (Başbuğ, 1987).

d. Diyarbakır Yezîdîlerinde Giyim

Yezîdîler geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan toplumların başında gelmektedir. Yezîdîlerin dinî inançları gereği kendilerine özgü bir giyim/kuşam düzenleri vardır. Ancak onların kıyafetleri de yaşadıkları Diyarbakır bölgesindeki insanların giyim/kuşamlarından hemen hemen farksızdır. Yezîdî erkekleri uzun bıyık bırakıp şalvar ve yelek giyerken kadınları ise başlarını saçları görünecek şekilde örterler. Genellikle sarı, kırmızı, beyaz ve siyah gibi renkleri kullanan kadınlar, bu renklerde yazmalar takarlar. Kadınlar, fistan adını verdikleri uzun ve bol kıyafetleri tercih etmektedirler (Öz, 2007).

Yezîdîlerin dinî ve örfî açıdan giyimlerine bakıldığında mavi ve yeşil gibi renklerin kıyafetlerde kullanılması yasaktır (BOA, HR.TO., 215/9). Diyarbakır Yezîdîleri de dinî yasaklarına uyarak bu renkleri kıyafetlerinde kullanmamaya dikkat etmektedirler. Ancak Laleş Yönetim Kurulu Başkanı Şeyh Şemo, günümüzde bu yasakların genç kesim tarafından uygulanmadığını çevresel faktörlerden etkilenen gençlerin mavi ve yeşil renkleri kıyafetlerinde tercih ettiklerini belirtmektedir (Kaplan, 2011).

e. Diyarbakır Yezîdîlerinde Eğitim

Eğitim her toplumda farklı algılanmış ve uygulamaya konulmuştur. Yezîdîler için de eğitim faaliyetlerinde farklı dinî etkenler mevcuttur. Yezîdîlere göre Hasan el-Basri soyundan gelenler

dışında okuma ve yazma öğrenmek yasaktır. Dinî bir yasak olduğu kaynaklarda geçse de Yezîdîlerin kendi istekleriyle de okuma ve yazma öğrenmekten uzak durduğu görülmektedir. Bu gerek tarihi serüven ile gerekse dinî yasak gerekçeleriyle açıklanabilir. Tarihi serüven olarak bakıldığında Osmanlı toplumundaki geleneksel sünni eğitim anlayışının hâkim olması ve bu durumun Yezîdî inancına sahip kişileri olumsuz etkileyeceği korkusudur. Bu anlayış Yezîdîlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar devam etmiş ve bu süreçten sonra onlar da eğitim faaliyetlerine katılmaya başlamışlardır. Ancak laik eğitim sisteminin Yezîdîler için yeterli olmadığı ve 1970'lere kadar çok az sayıda kişinin başvurduğu görülmektedir. Günümüz Diyarbakır'ı başta olmak üzere Türkiye'de bulunan Yezîdîler sosyal hayatın koşulları doğrultusunda okuma ve yazma öğrenmektedirler. Ayrıca 1980'lerde Diyarbakır'dan Avrupa'ya göçlerle birlikte orada yetişen çocukların eğitim faaliyetlerine aktif olarak katıldıkları gözlemlenmektedir (Öz, 2007).

4. Osmanlı Döneminde Yezîdîlerin Askere Alınma Sorunu

Yezîdîler, Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında gerçekleştirdiği doğu seferleri sonrasında Osmanlı Devleti'nin himayesine girmişlerdir. Yezîdîlerle ilgili Osmanlı vesikalarına ilk yansıyan konu 1556 yılında iki grup arasında bir tartışmanın ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Gruplar birbirlerini dinleriyle suçlamıştır. Bunun üzerine olayı tetkik eden Beylerbeyi Beylerbeyi; Rafizilikle suçlanan tarafın sahih nesep olduğunu ve sünni Müslüman olduklarını, Yezîdîlikle suçlanan diğer kesimin ise ehli salât² ve Müslüman olduklarını belirtmiştir. Burada geçen konu Yezîdîlerin inançlarına yönelik ilk ayırımın belgelere yansıyan kısmıdır (Akman, 2021).

1514 yılından sonra Yezîdîler hakkında Osmanlı belgelerine yansıyan ilk tartışma yukarıdaki gibidir. Tüm bunlara ilaveten Yezîdîlerin Osmanlı mahkeme kayıtlarında işledikleri çok sayıda suçlar veya farklı dinî gruplarla olan davaları bulunmaktadır. Yezîdîlerle ilgili özellikle inançları noktasında farklı davalar karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Diyarbakır'dan Musul'a kadar olan bölgede eşkıyalık faaliyetleri yürüten bazı Yezîdîler, Osmanlılara şikâyet konusu olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'ne Yezîdîler üzerine yürümek ve onları baskı altında tutmak için bir gerekçe olmuştur. Osmanlı Devleti bu yıllarda, Sünni İslâm kimliğini ön plana almış ve bu unsurları Sünni İslâm'a dönüştürmeye çalışmıştır (Ocak, 2017).

² Sözlükte namaz kılanlar olarak geçen tamlama İslâm literatüründe; Müslüman olan ancak inanç esaslarını farklı yorumlayanlar için kullanılan bir tabirdir. Bkz (Bağçeci, 1994).

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altındaki toplumlara hoşgörü ile yaklaşmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Yezîdîler için izlediği politikalarıdır. Her ne kadar yukarıda Yezîdîler için dinî vurgu yapılmış olsa da Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altındaki toplumlar için dinî baskı sergilemezdi. Osmanlılar, merkezi otoriteyi sarsmayan, hükümdara bağlı ve itaat eden dini grup ve cemaatlere karşı çıkmamıştır. Ancak Yezîdîlerin daha sonraki dönemlerde kaynaklara yansıyan farklı şikâyetleri olmuştur. Osmanlı arşivine yansıyan konulardan biri Diyarbakır'dan Musul'a kadar olan bölgede Yezîdîlerin eşkıyalık ve hırsızlık yaptığı yönünde gelen şikâyetlerdir (BOA, A. DVNSMHM. d., 26/193). Devletin iradesine karşı gelen ve eşkıyalık faaliyetleri yürüten Yezîdîler, Osmanlı Devleti tarafından ağır şekilde cezalandırılmıştır (Akman, 2021).

Öte yandan Tanzimat dönemiyle birlikte Yezîdîler, Osmanlı Devleti'nde askere alınmaya başlamıştır. Burada Yezîdîlerin kura sistemiyle askerlik hizmetinin yapılması ön görülmüştür. Dahası Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı topraklarında bulunan farklı dinî grupların merkeze bağlanması hedeflenmiştir. Ancak bu durum Yezîdîlerde büyük tepkilere yol açmıştır. Kanun gereği askere alınacak olan Yezîdîleri seçmek için nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımda Yezîdîler, Müslümanlarla beraber sayılmışlardır. Bu konu hakkında Yezîdî ileri gelenlerinden Kaval Yusuf, İngiliz büyükelçisi ile görüşmüştür. Bu görüşmede Yezîdîlerin askerlikten muaf tutulmalarını ya da gayrimüslimler gibi vergi ödeyerek askerlik yapmama isteklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine İngiltere Elçisi Mösyö Canning, 1850 yılında Osmanlı Dışişleri Bakanlığına bir nota göndermiştir. Notada, Yezîdîler hakkında pek çok konuya değinen elçi, son olarak onların askere alınmamaları gerektiği ve bu imtiyaz için de yüksek bedeller ödememeleri gerektiğini belirtmiştir (BOA, HR. TO., 215/9). Ancak Yezîdîlerin bu çabaları yetersiz kalmış ve askerlik görevini yerine getirmeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid'in başa geçmesiyle birlikte merkezi otoriteyi korumak için istibdat dönemine girmiştir. II. Abdülhamid zamanında istibdat olaylarının artmasının yanında toplumun da Osmanlılaştırılması ve Sünni İslâm'a girmesi için uğraşıldığı görülmüştür (Akman, 2021). Konumuz bağlamında Yezîdîler üzerinden meseleyi inceleyeceğiz. Bu dönemde yaşayan Yezîdîleri merkeze bağlamak ve ittikat-ı İslâm'a dahil etmek için kura sistemiyle askere alımlar, eğitim vd. faaliyetler başlamıştır (Işık, 2015). Osmanlı Devleti'nin bu uygulaması karşısında Yezîdîlerin dinî liderleri rahatsız olmuştur. Zira Yezîdîlerin, Sünni İslâm'a bağlı olanlar arasında yaşamaları ve askerlik görevini icra etmeleri onların dini kimliğine zarar verebilir düşüncesi hâkimdir. Bunun için 1872 yılında dinlerinin askerlik

görevini yapmalarına engel teşkil ettiğini beyan eden bir dilekçe yazarak Osmanlı Devleti'ne vermişlerdir (Lescot, 2001).

Kuşkusuz 19. ve 20. yüzyılın başları yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için fırsat kolladıkları bir dönemdir. Yezîdîlerin farklı inanç sistemleri ve Osmanlı Devleti ile aralarında gerçekleşen askere alma sorunsalı yabancı devletlerin dikkatini çekmiştir. Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin iç işlerine karışmasını önlemek amacıyla çok sayıda reform yapmıştır. Bu reformlar arasında Yezîdîleri de zımnen etkileyen maddeler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde toplumu Osmanlılaştırma politikası özellikle Yezîdîler için önemlidir. 1891 yılında Binbaşı Abdülkadir Bey ve ulemadan bir heyet, Yezîdîlerin Sünni İslâm'a dönmelerini sağlamak için harekete geçmişlerdir. Ayrıca heyetin bir görevi de Yezîdîleri askerlik görevine ikna etmektir. Ancak durum heyetin beklediği gibi olmamış ve Yezîdîler, Sünni İslâm'ı reddetmişlerdir (Akman, 2021). Zira Yezîdîler, Sünni İslâm'a girmeyi ve askerlik görevini yapmak istememekte idiler. Ancak Osmanlı Devleti tarafından bu konuda baskı uygulanıyordu. Bu baskı onları Fransız konsolosluğuna dilekçe vermeye ve Osmanlı kayıtlarında Hristiyan olarak görünerek vergi vermeyi kabul etmelerine neden olmuştur. Ancak 1891 tarihli kayıttaki;

“Yezîdîlere öğüdün olumlu tesir etmeyeceğini, bu sapık topluluğun önderlerinin etkisinden uzaklaştırılmaları gerektiği, Müslümanlar arasında bulundurulmaları, kendilerine adetâ Ehl-i Sünnet muamelesi yapılması, bu mezhepte kalsalar hatta Yahudilik ve Hristiyanlığı kabul etseler bile yine asker olacakları ve devletin kararının değişmeyeceğinin kendilerine anlatılmasıyla beraber askere alma konusunda hiçbir değişiklik yapılmayarak uygulamaya konulması, içlerinden dönüş yapmış veya yapmak isteyenler var ise bunlar buldukları mahaller civarındaki taburlara ve kalanlarının ise diğer taburlara yerleştirilmesi gerekir. Ancak bu konuda yapılması gereken baskıdan ziyade sabırla, bıkmadan usanmadan söz konusu önlemleri almaya devam olunması padişahımızın emri gereğidir” (BOA, İ. DH., 1237/96886; BOA, Y. PRK. BŞK., 22/57). şeklinde geçmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kesin kararı Yezîdîler arasında hoşnutsuzluğa neden olsa da durum iki taraf arasında çıkmazda kalmıştır. Yezîdîler, Osmanlı Devleti'nin askere alma konusunda uyguladıkları politikadan muaf tutulmayacaklarını anlayınca kendilerine ait bir müfreze teşkil edilerek askere alınmayı teklif etmişlerdir. Bu konu Osmanlı Devleti'nde tartışmalara neden olmuş olsa da daha sonra kaynaklardan Yezîdîlere yönelik müfrezelerin oluşturulduğu

anlaşılmaktadır (Akman, 2021). Yezîdîlerin askere alınmaları dışında Osmanlı belgelerine yansıyan bir başka konu ise onların nüfusa kayıtları hakkında ortaya çıkan tartışmalardır. 1906 yılında Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne yazılan telgrafta, askere alınacak olan Yezîdî nüfusunu kayıt ederken din hanelerine ne yazılacağına dair tartışmaların kaynaklara yansıdığını görmekteyiz.

İlk olarak 3 Mart 1906 (18 Şubat (1)321) Van Vilâyeti Nüfus Nezâreti'nden cevap gelmiştir. Telgrafta, Yezîdîlerin nüfus kayıtlarının millet hanelerine İslâm, Hristiyan veya Musevî yazılamayacağı yönündedir. Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden 30 Eylül 1905 (17 Eylül (1)321) gelen cevapta Yezîdîlerin, İslâm toplumunun görev ve sorumluluklarını yerine getirdikleri, askerlik görevlerini de ifa ettikleri belirtilmiştir. Böylece diğer Müslümanlardan ayırt etmenin mümkün olmayacağı ve bu sebeple nüfus kayıtlarına Kıpti kelimesinin işlenmemesi gerektiği vurgulanmıştır (BOA, BEO., 2781/208535; BOA, BEO., 2818/75). Bu durum Osmanlı Devleti'nin Yezîdîleri Sünni İslâm'a döndürdüklerini düşünmelerini göstermesi bakımından önemlidir. Böylece Osmanlı Devleti ve Yezîdî ilişkilerine bakıldığında, ilk temastan şu ana kadar inanç üzerinden bir ilişki olarak değerlendirme yapmak mümkündür. Zira ilk temaslarda Yezîdîlerin inançları üzerine sıkı sıkıya bir vurgu yapılmazken son dönemlerde onların nüfus kayıtlarına Kıpti kelimesinin işlenmediği görülmektedir. Nitekim nüfus kayıtlarına İslâm, Hristiyan veya Musevî olarak da kaydedilmemeleri yönünde bir görüş bildirilmiştir. Ayrıca Yezîdîler, nüfusa kaydolmaz ve askerlik görevini yerine getirmezlerse, Osmanlı vatandaşı olarak görülmeyecek ve vatandaşlık haklarını kullanamayacaklardır (BOA, BEO., 2884/216234).

Sonuç

Yezîdîlik, 11. yüzyılda Lübnan'da doğan Emevi kökenli Adeviye tarikatının şeyhi Şeyh Adi b. Misafir'in önderliğinde başlamış ve heterodoks bir akım olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Yezîdîlik inanışının kökenleri, gerek içerdiği inanç esasları gerekse tapınma şekilleri açısından İslâm öncesi dönemlere dayandırılabilir. Yezîdîlerin Osmanlılarla ilk teması 16. yüzyılda olmuştur. Bu yüzyılda iki önemli güç olan Osmanlı Devleti ve Şii Safevi Devleti arasında sorunlar yaşanmaktaydı. Doğu'da en önemli güç olmak isteyen Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında Çaldıran Savaşı (1514) yaşanmıştır. Bu iki büyük gücün arasında kararsız kalan Yezîdîler, Çaldıran Savaşı'nın Osmanlı Devleti lehine sonuçlanmasıyla Osmanlı egemenliği altına girmişlerdir. Tarih boyunca göçebe ve merkezi otoriteden uzak yaşamlarını sürdüren Yezîdîler, Osmanlı egemenliğinde sıklıkla devletin siyasi ve askeri gücünün dışında yaşamışlardır. Yezîdîler, Tanzimat Fermanı ile başlayan zorunlu askerlik konusu tartışmaları ile de devletin gündem konusu olmuşlardır. Her ne kadar bu süreçte askere alınmaya başlasalar da zaman zaman askerlikten muaf tutulmuşlardır. Telimen'in (2012) yapmış olduğu çalışmada Şanlıurfa ili Viranşehir ilçesi Bozca köyünde Yezidiler ile derinlemesine mülakat yapması sonucunda tarihsel olarak sorunlarının ortaya çıkarılmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda köyde yaşlı nüfusun bulunduğunu, genç nüfusun ise Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşam kurmuşlardır. Burada yaşayan Yezîdîler, dinsel bir topluluk olarak resmi bir biçimde kabul görmeleri, yurdunu terk etmiş olan Yezîdîlerin geri dönüşlerinin sağlanması ve diğer inançlara sahip insanların kendilerine hoşgörülü davranmaları ve uzlaşmacı bir tavır sergilemeyerek toplumsal ötekileştirilmenin son bulmasını istemektedirler. Çalışmamız özelinde bakacak olursak geçmişten günümüze kadarki süreçte muhtelif devletlerin hâkimiyetlerinde yaşamlarını sürdüren Yezîdîler, farklı bölgelere göç etmişlerdir. Osmanlı egemenliğinde günümüz Suriye, Irak ve Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşamlarını sürdüren Yezîdîlerin, 20. yüzyılın başlarında Diyarbakır'da nüfusları oldukça azalmıştır. Günümüzde de sayıları az olmakla birlikte hâlâ Diyarbakır'da yaşamaya devam etmektedirler. Yezîdîler hem inançları hem de toplumsal yaşamları üzerinden egemenliği altında yaşadıkları devletler tarafından her zaman baskı altında tutulmuşlardır. Bu durum onların toplumsal olarak içe kapanmalarına ve hatta benliklerini gizlemelerine neden olmuştur. Ayrıca Melek Tavus olarak isimlendirdikleri tavus kuşuna benzer heykellere tapmaları, yıldızları ve ateşi kutsal saymaları, sosyal

tabakalarının Hint inançlarındaki kast sistemiyle benzerlik göstermesi ve reenkarnasyona inanmaları gibi inançlar, Yezîdîliğin kökenlerinin İslâm öncesi dönemlerde aranması gerektiği görüşünü güçlendirmektedir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA, A. DVNSMHM.d., 26/193.

BOA, BEO., 2781/208535.

BOA, BEO., 2884/216234.

BOA, BEO., 2818/75.

BOA, DH. ŞFR., 366/41.

BOA, HR. TO., 215/9.

BOA, İ. DH., 1237/96886.

BOA, Y. PRK. BŞK., 22/57.

Telif Eserler

Akman, E. (2021). İtaat, İtikat ve Askerlik Üçgeninde Osmanlıda Devlet-Yezîdî İlişkileri. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 20 (1), 110-138.

Bağçeci, M. (1994). Ehl-i Salât, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10, TDV Yayınları, 524-525.

Başbuğ, H. (1987). *Yezîdîlik İnancı*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Beysanoğlu, Ş. (1999). Yezîdîlik ve Yezîdîler. Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz ve Emin Nedret İşli (Haz.), *Diyarbakır Müze Şehir*. Yapı Kredi Yayınları.

Bilge, M. (2002). *Yezîdîler, Tarih-İbadet-Örf ve Adetler*. Ahmet Taşğın (Haz.), Kalan Yayınları.

Bozan, M. (2020). XVI. Asırda Yezidiler (Êzîdîler)'in Dinî Statüsü Hakkındaki Tartışmalara Dair İki Belge: Mevlânâ Sâlih El-Kürdî'nin Bir Fetvası ile Mevlânâ Muhammed Berkal'î'nin Ta'liki. *e-şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 12, (2), 224-253.

Bozan, M. (2012). *Şeyh Adi Bin Müsafir Hayatı, Menkıbevi Kişiliği ve Yezîdî İnancındaki Yeri*. Nûbihar Yayınları.

Bulut, Z. K. (2016). *Diyarbakır Çadır Kentte Yaşayan 15-49 Yaş Arası Kadınların Doğurganlık Algısı Hepatit B ve Tetenoz Antikor Düzeylerinin Araştırılması* [Tıpta Uzmanlık Tezi]. Dicle Üniversitesi.

Çakar, M. S. (2007). *Yezîdîlik Tarih ve Metinler- Kürtçe ve Arapça Nüshalar*. Vadi Yayınları.

Guest, J. S. (2007). *Yezîdîlerin Tarihi-Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde*. İbrahim Bingöl (Çev.), Avesta Yayınları.

Işık, Z. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim-Kültür Politikaları Yoluyla Bektaşilik ve Kızılbaşlığı Tasfiye Girişimleri (1826 Sonrası). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 76, 31-54.

Kaplan, Y. (2011). *Günümüz Yezîdîliği* [Yüksek Lisans Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Kızıl, H. (2010). *Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Kreyenbroek, P. G. (2011). *Avrupa'da Yezîdîlik*. Hikmet İlhan (Çev.), Avesta Basın Yayınları.

Lescot, R. (2001). *Yezîdîler Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezîdîleri*. Ayşe Meral (Çev.), Avesta yayınları.

Menzel, T. (1988). Yezîdîler. *İslâm Ansiklopedisi*. 13, Milli Eğitim Basımevi, 415-423.

Ocak, A. Y. (2017). *Kalenderîler*. Timaş Yayınları.

Okçu, D. (1993). *İslâmdan Ayrılan Cereyanlar: Yezîdîlik ve Yezîdîler*. Birleşik Yayınları.

Öz, Y. (2007). *Mardin Yezîdîleri, İnanç, Sosyal Hayat ve Coğrafi Dağılım* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Sarıtoş, S. (2014). *Yezîdîlerde Dinî İnanç, İbadet ve Sosyo-Kültürel Hayat (Batman İli Beşiri İlçesi Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.

Sever, E. (1993). *Yezîdîlik ve Yezîdîlerin Kökeni*. Berfin Yayınları.

Şinasi, G. (2002). Şeyh Adi ve Yezîdîlikte Gnostik Unsurlar. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, Türksev Yayınları.

Taşğın, A. (2013). Yezîdiyye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43, TDV Yayınları, 525-527.

Taşğın, A. (2005). *Türkiye Yezîdiler Bibliyografyası: Yazılı Metinlerde Dini-Sosyal Bir Grubun Serüveni*. Aziz Andaç Yayınları.

Turan, A. (1986). Yezidiler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1(1), 188-199.

Turan, A. (1993). *Yezîdiler, Tarihçeleri Coğrafi Dağılımları İnançları Örf ve Âdetleri*. Eser Matbaası.

Tür, S. (2012). *Ortaçağ'da Yezîdileri* [Yüksek Lisans Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.